Православний аспект у соціально-виховній роботі з дітьми та молоддю в громаді

Валерій Петрович, Ірина Чарікова

У статті розглянуто проблеми соціального виховання підростаючого покоління на основі духовно-моральних орієнтирів Православної Церкви; висвітлено особливості використання потенціалу християнського віровчення у роботі з дітьми та молоддю в громаді.

Ключові слова: *Православна Церква, соціальне виховання, сім'я, ціннісні орієнтації, принципи православного виховання, парафія.*

Вплив процесів, що відбуваються в суспільстві, на виховання підростаючих поколінь, більшою чи меншою мірою існувало в усіх суспільствах й у всі часи. В Україні традиційний соціально-педагогічний напрям виховання здійснювався сім'єю і Церквою, оскільки саме вони визначали міру й ступінь дії суспільства на вихованця. Сім'я є персональним середовищем, у якому дітям передаються моральні цінності, де формуються навички прийняття рішень і виховується почуття власної гідності, що може допомогти молодим людям бути більш обачними та приймати правильні рішення. Історичний досвід вказує на релігію як на необхідний і важливий інструмент підтримки та збереження етичного й правового порядку в суспільстві, виховного впливу на молоде покоління.

Соціальне виховання трактується сучасними дослідниками як система соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових та інших заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми, молоддю загальнолюдських та індивідуальних знань, соціального

досвіду з метою формування в них сталих ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки[1]. Говорячи про сутність і зміст *християнського виховання,* ми виходимо з того, що *виховання* – це процес орієнтації дітей в культурно-соціальному просторі суспільства, вироблення в них певних ставлень до тих чи інших суспільних явищ і понять, встановлення ієрархічної системи цінностей. Відмінність християнського виховання від будь-якої іншої виховної системи полягає в тому, що воно готує людину не тільки для повноцінного земного існування, але, передусім – для справжнього духовного життя. Шлях стояння перед Богом – це і є шлях виховання в собі людини. Цей шлях без кінця, саме тому виховання не може дати нічого закінченого – воно лише відкриває шлях і вчить іти ним. Головне – безупинний рух шляхом до досконалості. *«Якщо немає постійного руху вперед, то це свідчить про замирання і всихання християнської душі»*[2].

Трактування релігії через призму потреб сучасного виховання відкриває три її важливі функції.

По-перше, це відродження і збереження віри в ідеали, без чого повноцінне життя людини неможливе. Усе це підносить людину, дає їй відчуття зв'язку з Богом, а відтак розкриває її душу для вічних сил добра.

По-друге, релігія виступає надійним носієм загальнолюдських морально-етичних вартостей. Скеровуючи погляд людини до Вищого Авторитету, вона тим самим веде її до моральності, регулює співжиття між людьми і народами, спонукає її до самообмеження.

По-третє, релігія сприяє збереженню національної ідентичності. Українська Церква завжди жила прагненнями народу і завжди зберігала свою національну специфіку і за змістом, і за формою (обряди, своєрідність літургії, де відбилася пісенна вдача українського народу тощо).

Відомий вітчизняний педагог О. Вишневський підкреслює, що виховання молоді повинно бути спільною турботою родини, школи і Церкви, які в основу своїх виховних намагань повинні ставити абсо-

[1] *Заверико Н. В.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / Н. В. Заверико. – К. : Слово, 2011. – С. 64.

[2] *Зеньковський В. В.* Педагогика / *В. В. Зеньковський.* – М. : Свято-Тихоновский Богословский институт, 1996. – С. 42.

лютні вічні цінності, які зрозумілі всім людям на Землі – Любов, Добро, Віра, Надія, Чесність, Справедливість, Милосердя тощо[3].

Священнослужитель Ю. Дзерович визначає мету християнського виховання так:

> *«Шкідливою і небезпечною для суспільства буде освіта, спрямована виключно на гнучкість розуму, на збагачення його відомостями, які обмежують свою користь межами справжнього, тимчасового життя і залишає без уваги моральну свідомість і серце людини, не відкриває його волі величних ідеалів добра, не захоплює його серце зачаруванням прекрасного, благородного»*[4].

Своїм завданням як Божественної, так і соціально-виховної інституції Православна Церква покликана подавати взірець і діяти на випередження тим спокусам, які пропонує світ, але, з іншого боку, щоб робити це ефективно, їй варто прислухатися і відчувати потреби молоді, разом із молоддю шукати істинного сенсу життя.

Православна Церква не може стояти осторонь тих проблем і викликів, які постають перед дітьми й молоддю на їхньому життєвому шляху. Практично зникають такі чесноти, як шляхетність, чемність, самовідданість, стриманість, повага до старших, культура поведінки тощо. Звичайно, це стосується не всього дитячо-молодіжного середовища, але загрозливі показники їхніх окремих проявів не втішають. Інформатизація та комп'ютеризація суспільних процесів, у тому числі й навчальних, полегшує процес отримання та засвоєння знань, але разом із тим, згубно впливає на внутрішній світ молодої людини. З мислячої, вдумливої, творчої особистості вона перетворюється на бездумну, агресивну, зазомбовану істоту, позбавлену ціннісних людських якостей, на т. зв. типового представника *«суспільства новітніх варварів»*.

В окрему групу проблем можна виділити й ті, що пов'язані зі стрімким зростанням таких соціально зумовлених, негативних явищ у молодіжному середовищі, як наркоманія, алкоголізм, ігроманія, епідемія ВІЛ/СНІДу, насильство тощо. Так, на кінець 2015 р. в Україні

[3] *Вишневський О. І.* Сучасне українське виховання. – Львів, 1996. – С. 12-13.

[4] *Пастушенко Н. М.* Без релігії жити, значить розлучитися з гуманізмом. Про педагогічні погляди Ю. Дзеровича / *Н.М. Пастушенко* // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 2. – С. 103.

було 274 477 ВІЛ-інфікованих осіб, 62 688 людей, хворих на СНІД, за час епідемії від цього захворювання померло 37 311 наших співгромадян. ВООЗ стверджує, що в Україні біля *300 тис. тільки ін'єкційних наркоманів.* 70 % наркоманів – молодь до 25 років. Із проблемою наркоманії безпосередньо стикається кожна десята сім'я в Україні. Україна втрачає щороку понад 40 тис. своїх громадян, загибель яких обумовлена алкоголем[5].

Первинною і основною «соціальною» структурою Церкви є парафія. Саме парафіяльні умови визначають багато в чому ефективність їхньої виховної дії не лише на парафіян, але й на все соціальне оточення, що складається навколо парафії в територіальній громаді. Служіння парафіяльного священика – одне з найважчих і водночас найнеобхідніших церковних служінь[6].

Одне з головних завдань православного священика – проповідь як словом, так і самим своїм життям. Під впливом проповіді людина повинна навертатися до Бога, до правдивого християнського життя, усвідомлювати необхідність постійно дбати про спасіння душі й життя вічне[7]. Проте служіння православного священика вказує на те, що він не може обмежуватися лише богослужбовою діяльністю в храмі. Спільно із іншими зацікавленими соціально-виховними інститутами священнослужитель спрямовує свої зусилля на такі напрями діяльності серед дітей та молоді: залучення до літургійного життя й уцерковлення молодих людей, які недавно прийшли в Церкву; просвітницьку діяльність, спрямовану на формування правильного уявлення про ієрархію християнських цінностей, у т. ч. і через організацію при парафії та забезпечення діяльності недільної школи (катехитичних курсів) для дітей і дорослих, сприяння викладанню у місцевих загальноосвітніх школах курсу «Основи християнської етики»; залучення молоді до християнського соціального служіння (допомога в храмах

[5] Наркотики та ВІЛ : виклики та загрози *[Електронний ресурс]* / Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами Міністерства охорони здоров'я України. – Режим доступу : *http://ucdc.gov.ua/uk/home/90-novyny/1445-narkotiki-ta-vil-vikliki-ta-zagrozi.*

[6] Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого [Текст] / Іоан Золотоустий; *пер. укр. мовою канд. богослов'я, протоієрея Михайла Марусяк; під ред. Патріарха Філарет (Денисенко).* – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009 . – Т. 1, кн. 2. – С. 82.

[7] Книга правил святих апостолів, вселенських і помісних Соборів і святих отців / *Пер. з рос. мови С. М. Чокалюка.* – К. : Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2008. – С. 17, 60-61.

і монастирях, опіка й праця з дітьми в дитячих сиротинцях, допомога старшим людям, інвалідам, ветеранам у госпіталях і геріатричних будинках-інтернатах, паліативна опіка, праця з онкохворими та ін.; створення відкритого християнського соціокультурного молодіжного середовища; продумане використання в пастирській діяльності серед молоді сучасних форм творчості: музичної, літературної, художньо-образотворчої і т. п. організація спеціалізованої допомоги молодим людям, що потрапили у важку життєву ситуацію або різні види залежностей (програми з медико-соціальної реабілітації людей, які постраждали від алкогольної, наркотичної залежності, а також колишніх членів деструктивних сект чи культів); налагодження співпраці зі ЗМІ, завдяки яким є можливість доносити істини віри, розповідати про життя Церкви ширшій, аніж окрема парафія, аудиторії[8].

До *засобів виховання, які ефективно використовуються в православній педагогіці,* відносимо молитву, церковну літературу, мистецтво, церковний календар, природу, працю тощо; до *методів виховання* – приклад, вимогу, вправляння, навіювання, проповідь, бесіду, діалог, заохочення, покарання, каяття, громадську думку, самоаналіз; до *форм виховання* – піст, таїнства, богослужіння, свята, паломництво до християнських святинь, церковний спів, благодійницьку діяльність тощо. Слід зазначити, що церковне богослужіння є синтетичним методом, який охоплює всі попередні методи, а також таїнства, сповідь, проповідь, церковне мистецтво, свята. Таких назв методів і форм ми не зустрічаємо у світській педагогіці[9].

Українська дослідниця християнства Т. Тхоржевська піднімає надзвичайно складну проблему: чи має православне виховання орієнтувати не тільки на духовні, але й на соціально значимі цінності; чи має православна дитина прагнути земного професійного успіху, при-

[8] Концепція роботи з молоддю Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К.: Синодальне управління у справах молоді УПЦ КП, 2006. – С. 7; *Трофимлюк О.* Праця душпастиря з молоддю : проблеми і завдання / *О. Трофимлюк* // Православ'я в Україні : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук. конф., 20 лист. 2012 р. / Укр. Православ. Церква Київ. Патріархат *[під ред. архієп. Переяслав-Хмельницьк. і Бориспіл. Епіфінія (Думенка)]*. – К.: Київ. православ. богослов. академія, 2012. – С. 518.

[9] *Тхоржевська Т. Д.* Православне виховання в історії педагогіки України... Вказана праця. – С. 206-207; 390.

ймаючи світські правила гри. Науковці відповідають на ці запитання ствердно:

> *«У роботі Православної церкви з дітьми в умовах сьогодення не потрібно нічого руйнувати й будувати заново. Є громадські об'єднання й дитячі організації, дитячі музичні й художні школи, є хореографічні студії, є фізкультурні й спортивні секції – треба увійти в них»*[10].

Доповнюючи вищесказану думку, дослідниця Л. Сурова, автор програм для навчання православних дітей християнській вірі, пропонує сприймати традицію не як догму, яку потрібно механічно переносити з минулого в сьогодення, а як спадок, який необхідно творчо застосовувати, позбавляючись того, що гальмує розвиток, не відповідає ознакам часу[11].

Для плідного виховання (і це, як показує історія педагогіки, стосується будь-якого виховання) потрібна особлива атмосфера, яка б насичувала, надихала дитину на певні духовні, моральні запити, поривання. Дитину має оточувати середовище людей, які самовіддано, вільно сповідують моральні ідеї, які живуть у відповідності до висловлюваних ідеалів. Ця умова є чи не найскладнішою для здійснення виховання. Природно, що вона є надзвичайно важливою й для здійснення християнського виховання.

Вітчизняний теолог і педагог В. Зеньківський теж надавав великого значення оточуючому середовищу й більш ефективним у вихованні вважав шлях творення істинного християнського середовища навколо школи, ніж насаджування православної школи державою у ворожому оточенні[12]. Як бачимо, православна педагогіка враховує важливу педагогічну закономірність – для виховання потрібне особливе виховне середовище, яким дитина живиться, у якому зростає, стає невіддільною від нього.

Загальною думкою багатьох праць з питань православного виховання є думка про значення прикладу для ефективного впливу на

[10] *Тхоржевська Т. Д.* Православне виховання в історії педагогіки України... Вказана праця. – С. 182.

[11] *Сурова Л. В.* Православная школа сегодня. Книга для учащихся и учащих... Вказана праця. – С. 22.

[12] *Зеньковський В. В.* Педагогика... Вказана праця. – С. 79.

дитину. Без цього наріжного каменя – без прикладу життя у вірі – будь-які насильницькі дії, заходи не дають позитивних наслідків. Вони викликають тільки відразу, скепсис, нігілізм. Стає з абсолютною очевидністю зрозумілим: найскладніша у вихованні річ – бути авторитетною особистістю. З цим повсякчас стикались і стикаються мільйони батьків та вихователів. Повз цю проблему не може пройти жодна виховна система: чи то релігійна, чи то світська. Чим авторитетнішими для дитини є особистості вихователя і батьків, тим більшу готовність вона виявляє до переймання їх правил життя.

Створення середовища, яке виховує під благодатним церковним сприянням і співпрацею представляється єдино можливою метою діяльності і парафіяльного священика, і шкільного педагога, і соціального працівника територіальної громади. Використання надбань православної педагогіки – вимога й тенденція сучасної соціально-педагогічної науки.

На наше глибоке переконання, виховати високодуховну особистість, базуючись на використанні морально-виховного потенціалу релігії, можна лише при дотриманні взаємозв'язку традиційних, духовних орієнтирів виховання з релігійними цінностями: єдності і логічного продовження діяльності сім'ї, школи та інших інституцій громади в духовно-моральному вихованні молоді, заснованому на християнських принципах; творчого підходу до організації роботи з учнями та їхніми батьками з духовно-морального виховання за місцем проживання.

Список джерел і літератури::

1. *Вишневський О. І.* Сучасне українське виховання / *О. І. Вишневський* – Львів, 1996. – 238 с.
2. *Заверико Н. В.* Соціальна педагогіка: навчальний посібник / *Н. В. Заверико.* – К. : Слово, 2011. – 240 с.
3. *Зеньковський В. В.* Педагогика / В. В. Зеньковський. – М.: Свято-Тихоновский Богословский институт, 1996. – 155 с.
4. Книга правил святих апостолів, вселенських і помісних Соборів і святих отців / *Пер. з рос. мови С. М. Чокалюка.* – К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2008. – 367 с.
5. Концепція роботи з молоддю Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К.: Синодальне управління у справах молоді УПЦ КП, 2006. – 14 с.

6. Наркотики та ВІЛ: виклики та загрози *[Електронний ресурс]* / Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами Міністерства охорони здоров'я України. – Режим доступу: *http://ucdc.gov.ua/uk/home/90-novyny/1445-narkotiki-ta-vil-vikliki-ta-zagrozi.*

7. *Пастушенко Н. М.* Без релігії жити, значить розлучитися з гуманізмом. Про педагогічні погляди Ю. Дзеровича / *Н. М. Пастушенко* // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 2. – С. 99-105.

8. Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого / Іоан Золотоустий; *пер. укр. мовою канд. богослов'я, протоієрея Михайла Марусяк; під ред. Патріарха Філарет (Денисенко).* – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009 . – Т. 1, кн. 2. – 550 с.

9. *Сурова Л. В.* Православная школа сегодня. Книга для учащихся и учащих / *Л. В. Сурова.* – М.: Изд-во Владимирской епархии, 1996. – 495 с.

10. *Трофимлюк О.* Праця душпастиря з молоддю: проблеми і завдання / О. Трофимлюк // Православ'я в Україні: зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук. конф., 20 лист. 2012 р./ Укр. Православ. Церква Київ. Патріархат *[під ред. архієп. Переяслав-Хмельницьк. і Бориспіл. Епіфінія (Думенка)].* – К.: Київ. православ. богослов. академія, 2012. – С. 514-523.

11. *Тхоржевська Т. Д.* Православне виховання в історії педагогіки України: монографія. – 2 - е вид., доп. і перероб. / *Т. Д. Тхоржевська.* – К. : Фенікс, 2008. – 432 с.